

KHÁI NIỆM, ĐẶC ĐIỂM TRỌNG TÀI THƯƠNG MẠI; PHÂN BIỆT TRỌNG TÀI THƯƠNG MẠI VỚI TÒA ÁN

1. Khái niệm, đặc điểm trọng tài thương mại

1.1. Khái niệm trọng tài thương mại

Trong khoa học pháp lý, trọng tài được nghiên cứu dưới nhiều bình diện khác nhau và do đó hiện nay có nhiều quan điểm khác nhau về trọng tài.

Theo cuốn “Từ điển kinh tế thị trường từ A đến Z”: “*Trọng tài là một cách giải quyết bất đồng trong quan hệ công nghiệp mà không cần đưa ra pháp luật hay đình công*”

Hay: “Trọng tài là những tranh chấp hay bất đồng được đưa ra cho một hoặc nhiều người được xem là công tâm, không thiên lệch quyết định và quyết định này có tính ràng buộc đối với hai bên”.

Theo Hội đồng trọng tài Mỹ (AAA): “Trọng tài là cách thức giải quyết tranh chấp bằng cách đệ trình vụ tranh chấp cho một số người khách quan xem xét giải quyết và họ sẽ đưa ra quyết định cuối cùng, có giá trị bắt buộc các bên tranh chấp phải thi hành”.

Tại Việt Nam, theo quy định của khoản 1 Điều 2 Pháp lệnh trọng tài thương mại năm 2003: “Trọng tài thương mại là phương thức giải quyết tranh chấp phát sinh trong hoạt động thương mại được các bên thỏa thuận và được tiến hành theo trình tự, thủ tục do Pháp lệnh này quy định”.

Theo quy định tại Khoản 1 Điều 3 Luật trọng tài thương mại năm 2010 “Trọng tài thương mại là phương thức giải quyết tranh chấp do các bên thỏa thuận và được tiến hành theo quy định của Luật trọng tài thương mại”.

Mặc dù có khá nhiều định nghĩa khác nhau về trọng tài, song nhìn chung hiện nay trọng tài thương mại được nhìn nhận dưới góc độ:

Trọng tài là phương thức giải quyết tranh chấp có tính chất tài phán phi nhà nước (phi chính phủ) do các đương sự thỏa thuận lựa chọn để giải quyết các tranh chấp thương mại. Trọng tài chính là bên trung gian thứ ba được các bên tranh chấp chọn ra để giúp các bên giải quyết những xung đột, bất đồng giữa họ trên cơ sở đảm bảo quyền tự định đoạt của các bên. Phương thức trọng tài bắt nguồn từ sự thỏa thuận của các bên trên cơ sở tự nguyện. Để đưa tranh chấp ra trọng tài giải quyết, các bên phải có thỏa thuận trọng tài. Giải quyết tranh chấp bằng trọng tài khá giống với phương pháp giải quyết tranh chấp bằng hòa giải. Cả hai phương thức này đều có sự xuất hiện của người thứ ba. Tuy nhiên, trong hình thức hòa giải, vai trò của người thứ ba chỉ mang tính hỗ trợ, giúp đỡ các bên thỏa thuận với nhau. Còn trong phương thức trọng tài, sau khi xem xét sự việc, trọng tài có thể đưa ra phán quyết có giá trị cưỡng chế thi hành đối với các bên.

1.2. Một số đặc điểm của trọng tài thương mại

a) Trọng tài có tính phi nhà nước

Trọng tài là một loại hình tổ chức phi chính phủ (tổ chức xã hội nghề nghiệp), hoạt động theo pháp luật và quy chế trọng tài. Trọng tài là một thiết chế dân chủ trong giải quyết tranh chấp thương mại; trọng tài không chỉ góp phần tạo ra một đời sống dân chủ và tự do trong tư pháp, mà hơn thế nữa, trọng tài là người chia sẻ nhiệm vụ với nhà nước trong việc xóa bỏ các bất đồng trong xã hội, thể hiện cụ thể ở việc giải quyết các tranh chấp thương mại.

b) Cơ chế giải quyết tranh chấp bằng trọng tài là sự kết hợp giữa hai yếu tố thỏa thuận và tài phán

Cụ thể, thỏa thuận làm tiền đề cho phán quyết và không thể có phán quyết trọng tài thoát ly những yếu tố đã thỏa thuận. Bởi vậy, về nguyên tắc, thẩm quyền của trọng tài không bị giới hạn bởi pháp luật; các đương sự có thể lựa chọn bất kỳ lúc nào, bất kỳ trọng tài vụ việc hoặc trọng tài quy chế nào trên thế giới để giải quyết tranh chấp. Tuy nhiên, một khi đã được thỏa thuận thì phán quyết của trọng tài có tính chất tài phán và bắt buộc các bên phải tuân thủ.

c) Đương sự được tự định đoạt

Phương thức trọng tài bảo đảm quyền tự định đoạt của các đương sự cao hơn so với phương thức Tòa án, thể hiện cơ bản là các đương sự trong tố tụng trọng tài có quyền lựa chọn trọng tài viên, địa điểm giải quyết tranh chấp, quy tắc tố tụng, luật áp dụng đối với tranh chấp...

d) Phán quyết trọng tài là chung thẩm

Phán quyết trọng tài có giá trị chung thẩm và không thể kháng cáo trước bất kỳ cơ quan, tổ chức nào (trừ trường hợp rất đặc biệt liên quan đến hủy phán quyết trọng tài). Đặc điểm này giúp trọng tài có điều kiện thuận lợi trong việc giải quyết nhanh chóng, dứt điểm các tranh chấp thương mại.

e) Sự hỗ trợ của Tòa án

Pháp luật các nước nhìn chung, trong đó có Việt Nam nói riêng, đều quy định cơ chế hỗ trợ từ phía Tòa án đối với tổ chức và hoạt động của trọng tài. Thông qua trình tự công nhận và cho thi hành, Tòa án đảm bảo thực thi trên thực tế những quyết định của trọng tài khi một hoặc các bên đương sự không tự nguyện thực hiện (tại Việt Nam, phán quyết của trọng tài Việt Nam đương nhiên có hiệu lực thi hành). Ngoài ra, Tòa án còn có thể hỗ trợ trọng tài ở các nội dung khác, như quyết định áp dụng biện pháp khẩn cấp tạm thời, kê biên tài sản, bảo toàn chứng cứ, cấm hoặc buộc đương sự thực hiện một số hành vi nhất định...

f) Hình thức tổ chức trọng tài

Trọng tài thương mại tồn tại dưới hai dạng cơ bản là trọng tài vụ việc (hay còn gọi là trọng tài ad hoc) và trọng tài thường trực (hay còn gọi là trọng tài quy chế).

(i) Trọng tài vụ việc:

Trọng tài vụ việc là phương thức trọng tài do các bên tranh chấp thỏa thuận thành lập để giải quyết vụ việc và sẽ chấm dứt tồn tại khi giải quyết xong vụ việc đó. Bản chất của trọng tài vụ việc được thể hiện qua các đặc trưng cơ bản sau:

- Được thành lập khi phát sinh tranh chấp và tự chấm dứt hoạt động khi giải quyết xong tranh chấp.

- Không có trụ sở thường trực, không có bộ máy điều hành, không có danh sách trọng tài viên. Trọng tài viên được các bên chọn hoặc chỉ định có thể là người có tên trong hoặc ngoài danh sách trọng tài viên của bất kỳ trung tâm trọng tài nào.

- Quy tắc tố tụng của trọng tài vụ việc để giải quyết vụ tranh chấp có thể do các bên thỏa thuận xây dựng, lựa chọn từ bất kỳ một quy tắc tố tụng nào của các trung tâm trọng tài.

Trọng tài vụ việc là hình thức tổ chức đơn giản, linh hoạt và mềm dẻo về phương thức hoạt động nên nói chung nó phù hợp với tranh chấp ít tình tiết phức tạp, có nhu cầu giải quyết nhanh chóng và nhất là các bên tranh chấp có kiến thức và hiểu biết pháp luật cũng như kinh nghiệm tranh tụng.

(ii) Trọng tài thường trực:

Trọng tài thường trực là hình thức trọng tài được tổ chức chặt chẽ, có bộ máy, trụ sở làm việc thường xuyên, có danh sách trọng tài viên hoạt động theo điều lệ và quy chế tố tụng riêng. Hầu hết các tổ chức trọng tài lớn, có uy tín trên thế giới đều

được thành lập theo mô hình này dưới những tên gọi như trung tâm trọng tài, ủy ban trọng tài, viện trọng tài, hội đồng trọng tài quốc gia và quốc tế... nhưng chủ yếu và phổ biến được tổ chức dưới dạng các trung tâm trọng tài. Các trung tâm trọng tài có một số đặc trưng cơ bản như sau:

- Là tổ chức phi chính phủ, không nằm trong hệ thống cơ quan nhà nước. Trung tâm trọng tài hoạt động theo nguyên tắc tự trang trải mà không được cấp kinh phí hoạt động từ ngân sách nhà nước. Khi giải quyết tranh chấp, trọng tài không nhân danh quyền lực nhà nước mà nhân danh người thứ ba độc lập ra phán quyết.

- Trung tâm trọng tài có tư cách pháp nhân. Mỗi trung tâm trọng tài là một pháp nhân, tồn tại độc lập và bình đẳng với các trung tâm trọng tài khác. Giữa các trung tâm trọng tài không tồn tại quan hệ phụ thuộc cấp trên, cấp dưới như hệ thống cơ quan Tòa án.

- Cơ cấu tổ chức của trung tâm trọng tài gồm có ban điều hành (hay còn gọi là ban thư ký) và các trọng tài viên của trung tâm. Tổ chức và quản lý của các trung tâm trọng tài nói chung rất đơn giản, gọn nhẹ. Ban điều hành của trung tâm trọng tài gồm có chủ tịch, một hoặc các phó chủ tịch trung tâm trọng tài và có thể có tổng thư ký trung tâm trọng tài do chủ tịch trung tâm trọng tài đề cử. Bên cạnh ban điều hành, trung tâm trọng tài còn có các trọng tài viên trong danh sách trọng tài viên của trung tâm trọng tài. Các trọng tài viên tham gia vào việc giải quyết tranh chấp khi được chọn hoặc chỉ định.

- Trung tâm trọng tài có thể tự quyết định về lĩnh vực hoạt động và có quy tắc tố tụng riêng. Trong quá trình hoạt động, các trung tâm trọng tài có quyền mở rộng và thu hẹp phạm vi lĩnh vực hoạt động, nhưng phải được sự chấp thuận của cơ quan nhà nước có thẩm quyền. Đặc điểm này cho phép các trung tâm trọng tài có thể được tổ chức và hoạt động với tính chất trọng tài chuyên ngành (chỉ giải quyết những loại tranh chấp thương mại nhất định).

g) Ưu, nhược điểm của trọng tài

Giải quyết các tranh chấp thương mại bằng con đường trọng tài có nhiều ưu điểm: Thủ tục trọng tài đơn giản, nhanh chóng; các bên tranh chấp có khả năng tác động đến quá trình trọng tài; khả năng chỉ định trọng tài viên giúp các bên lựa chọn được trọng tài viên giỏi, nhiều kinh nghiệm, am hiểu sâu sắc vấn đề đang tranh chấp, qua đó có điều kiện giải quyết tranh chấp hợp đồng nhanh chóng, chính xác; nguyên tắc trọng tài không công khai giúp các bên hạn chế sự tiết lộ các bí mật kinh doanh, giữ được uy tín của các bên trên thương trường; trọng tài không đại diện cho quyền lực tư pháp của Nhà nước nên rất phù hợp để giải quyết các tranh chấp có yếu tố nước ngoài.

Tuy nhiên việc giải quyết tranh chấp bằng trọng tài cũng có thể có một số hạn chế nhất định: trọng tài không đại diện cho quyền lực tư pháp của nhà nước nên có thể gặp khó khăn trong quá trình giải quyết tranh chấp như xác minh, thu thập chứng cứ, áp dụng biện pháp khẩn cấp tạm thời...

1.3. Phân biệt trọng tài và Tòa án

Tòa án và trọng tài đều là các hình thức giải quyết tranh chấp trong thương mại, chúng đóng vai trò một bên trung lập với các bên trong quan hệ tranh chấp. Hoạt động giải quyết tranh chấp của Tòa án và trọng tài có điểm giống nhau là đều căn cứ vào pháp luật và hợp đồng của các bên trong quan hệ tranh chấp, xem xét sự thật vụ án và độc lập ra phán quyết, phán quyết này được đảm bảo thi hành. Vì phán quyết bắt buộc thi hành nên thủ tục tố tụng của Tòa án và trọng tài rất chặt chẽ và phải phù hợp với quy định pháp luật. Thủ tục tố tụng Tòa án và tố tụng trọng tài đều dựa trên những nguyên tắc chung như: tôn trọng quyền tự định đoạt của các đương sự, đảm bảo sự độc lập của người tài phán,... Tuy nhiên, vì là hai hình thức giải quyết tranh chấp độc lập, nên giữa tố tụng Tòa án và tố tụng trọng tài cũng có những sự khác biệt cơ bản:

a) Tính chất pháp lý

Giữa Tòa án và trọng tài có sự khác biệt rất rõ về tính chất pháp lý. Tòa án là một cơ quan nhà nước nằm trong hệ thống cơ quan tư pháp. Trong quá trình tố tụng, Tòa án nhân danh Nhà nước để xem xét, xử lý vi phạm pháp luật nhằm duy trì trật tự công cộng và bảo vệ các quyền và lợi ích hợp pháp của các bên. Ngược lại, trọng tài mang đậm tính chất phi chính phủ. Tính phi chính phủ này thể hiện ở chỗ, các trung tâm trọng tài không do Nhà nước quyết định thành lập mà do các trọng tài viên thỏa thuận xin phép Nhà nước để được thành lập. Trung tâm trọng tài là tổ chức xã hội nghề nghiệp và không nằm trong cơ cấu thiết chế của bộ máy Nhà nước. Đối với trọng tài vụ việc, trọng tài cũng hoàn toàn do các bên tự thành lập và không phải là cơ quan nhà nước. Chính sự khác biệt cơ bản này giữa Tòa án và trọng tài đã quyết định sự khác biệt khác trong thủ tục tố tụng Tòa án và tố tụng trọng tài, ví dụ như tính chất, mục đích, trình tự, thủ tục,...

b) Thẩm quyền

Thẩm quyền theo vụ việc: dưới góc độ thẩm quyền theo vụ việc, Tòa án có thẩm quyền rộng hơn so với trọng tài. Tòa án có thẩm quyền giải quyết hầu như tất cả các loại tranh chấp phát sinh trong cuộc sống như kinh doanh thương mại, thừa kế, hôn nhân gia đình, trách nhiệm ngoài hợp đồng, v.v. Tòa án cũng có thể giải quyết những việc dân sự không phải là tranh chấp. Trong khi đó, trọng tài chỉ có thẩm quyền giải quyết các tranh chấp thương mại.

Thẩm quyền theo lãnh thổ: Đối với Tòa án, không phải vụ tranh chấp trong kinh doanh nào cũng được tòa thụ lý giải quyết. Đơn kiện chỉ được Tòa án thụ lý giải quyết khi được chuyển đến Tòa án có thẩm quyền giải quyết. Ngược lại, trong tố tụng trọng tài không đặt ra vấn đề thẩm quyền về mặt lãnh thổ. Các bên tranh chấp có quyền lựa chọn bất cứ trung tâm trọng tài nào để giải quyết cho mình theo ý muốn và sự tín nhiệm của họ. Khi tranh chấp đã được các bên thỏa thuận đưa ra trung tâm

trọng tài nào giải quyết thì trung tâm đó có quyền thụ lý tranh chấp. Như vậy, về thẩm quyền lãnh thổ thì trọng tài linh động hơn Tòa án.

c) Các giai đoạn tố tụng

Trong tố tụng trọng tài, trọng tài chỉ xét xử một lần các tranh chấp thương mại. Phán quyết của trọng tài là quyết định chung thẩm, có hiệu lực thi hành ngay, không bị kháng cáo, kháng nghị. Trong khi đó, trong tố tụng Tòa án có nhiều cấp xét xử từ sơ thẩm đến phúc thẩm, trong một số trường hợp phán quyết của Tòa án còn có thể được xem xét lại theo thủ tục giám đốc thẩm và tái thẩm. Chính vì thủ tục tố tụng Tòa án phải thông qua nhiều giai đoạn xét xử khác nhau đôi khi có thể dẫn tới việc kéo dài thời gian xét xử, đây là điều mà các nhà kinh doanh không mong muốn.

d) Điều kiện khởi kiện

Đối với tố tụng trọng tài, khi có tranh chấp xảy ra, các bên tranh chấp chỉ có thể đưa vụ tranh chấp ra trung tâm trọng tài để giải quyết khi đã có sự thỏa thuận trước về việc này. Điều này có nghĩa là: sự thỏa thuận trọng tài là điều kiện quyết định quyền khởi kiện của đương sự. Đây là điều mà không có trong tố tụng Tòa án: bất kỳ bên nào bị thiệt hại do hành vi vi phạm của bên còn lại đều có thể yêu cầu Tòa án giải quyết tranh chấp (trừ khi các bên đã thỏa thuận trọng tài).

e) Nguyên tắc xét xử tập thể

Tố tụng trọng tài không có nguyên tắc xét xử tập thể như trong tố tụng Tòa án. Việc chọn một hay nhiều trọng tài viên để giải quyết tranh chấp cho mình là quyền của các bên tranh chấp, pháp luật không can thiệp.

f) Tính công khai của hoạt động tố tụng

Trong tố tụng Tòa án, hầu hết các phiên tòa đều được tiến hành công khai, các bản án thường được công bố rộng rãi trước công chúng. Điều này dẫn đến khó khăn

khi bảo vệ các thông tin bí mật. Trong khi đó, trong tố tụng trọng tài, mọi tình tiết và kết quả đều không được công bố công khai nếu không được sự chấp thuận của các bên. Pháp luật không bắt buộc các phiên họp xét xử trọng tài phải tiến hành công khai. Ngoài ra, quyết định của trọng tài cũng như những căn cứ để trọng tài ra quyết định sẽ không được công bố công khai trừ khi các bên có yêu cầu.

g) Tính mềm dẻo, linh hoạt trong thủ tục tố tụng

Tố tụng trọng tài là một thủ tục hết sức mềm dẻo và linh hoạt. Các thủ tục tố tụng đơn giản, thuận tiện, đảm bảo thời cơ kinh doanh của các bên tranh chấp, ví dụ: trong tố tụng trọng tài các bên có thể chọn tổ chức trọng tài, chọn trọng tài viên mà mình tin nhiệm, các bên cũng có thể chọn địa điểm để tiến hành trọng tài mà thấy là thuận tiện, thậm chí các bên có thể thỏa thuận với nhau lập ra quy tắc tố tụng áp dụng cho vụ kiện. Trong khi đó, tố tụng Tòa án bị ràng buộc bởi các quy tắc tố tụng nghiêm ngặt, phải tuân thủ các yêu cầu nhiều khi mang tính nghi thức, luật áp dụng được coi là bất di bất dịch.

Nguồn: Đặc sản tuyên truyền pháp luật số 07/2013